

From the thought of the body to the thought of the heart: analysis of the point of difference of view of Mowlavi's positive oriented from the Discourse of positive thinking of neoliberal and explaining educational strategies that enrich the heart's thoughts in Mowlavi's educational thought

Azam Moradi^{1✉} | Tahereh Javidi Kalate Jafarabadi² |
Bakhtiar Shabani Varaki³

1. **Corresponding Author:** Ph.D. philosophy of education, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. **Email:** moradi25m1407@gmail.com
2. Associate Professor, Department of Foundations of education, Ferdowsi University of Mashhad, Iran. **Email:** tjavidi@um.ac.ir
3. Professor of the Department of the Foundations of Education, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. **Email:** bshabani@um.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research</p> <p>Received: 04/12/2025 Revised: 21/01/2026 Accepted: 19/02/2026 Published: 20/02/2026</p> <p>Keywords Discourse of Positive Thinking, Mowlavi, Mind, Thought of the body, Thought of the heart, Happiness, Hayat-e Tayyebeh.</p>	<p>Objective: This research aims to identify the point of distinction between neoliberal positive thinking discourse and Rumi's educational ideas.</p> <p>Method: The research method is analytical-comparative and, in terms of purpose, is considered practical because it is a step towards the flourishing of the ultimate goal of Islamic education. The community under study is the academic and non-academic discourse of positivism, which emphasizes the power of the mind in creating external reality. The sample keywords are happiness and mind, and two perspectives on these keywords were compared.</p> <p>Results: The main distinction between neoliberal positivism and Rumi's teachings is the difference in the two perceptual systems of the mind and the heart. Rumi refers to the mind as darkness and believes that remaining in the darkness of the mind and not being born from it is the main source of misery and sorrow in the world. he refers to two types of thoughts, namely the thoughts of the body and the thoughts of the heart, and believes that in order to achieve happiness unmixed with sorrow, it is necessary to be equipped with the explanation of the heart or thoughts of the heart by being patient with pain and consciously avoiding the dictates of the body's thoughts.</p> <p>Conclusion: Rumi's teachings on paying attention to the heart and cultivating its mind, apart from being an innovative and serious solution to achieving genuine happiness, also eliminate the conceptual ambiguity of a virtuous life as the ultimate goal of Islamic education and make its achievement planable for those in charge. Because the compatibility of the Quranic definitions derived from this concept with Rumi's educational poems shows that the fertilization of the heart's thoughts is the same as reaching Hayat-e Tayyebeh of closeness.</p>

Cite this article

Moradi, A., Javidi Kalate Jafarabadi, T., & Shabani Varaki, B., (2026). From the thought of the body to the thought of the heart: analysis of the point of difference of view of Mowlavi's positive oriented from the Discourse of positive thinking of neoliberal and explaining educational strategies that enrich the heart's thoughts in Mowlavi's educational thought. *Applied Issues in Islamic Education*, 10 (4), 111-130.
????????????????

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Objective: One of the discourses that has raised a lot of topics in the present era - about achieving success, attracting desires, and how to achieve happiness - is the discourse of positive thinking. Believing and practicing the teachings of positive thinking is taken so for granted that everyone has accepted without any doubt that positive attitudes, like the keystone, affect existing realities, increase the likelihood of future success, and create happiness. This axiom is so strong that the results of research that criticizes positivity are generally ignored. The main issue of this research is that despite the many criticisms of neoliberal positivism, many domestic researchers, regardless of how this discourse was formed and the existing criticisms, have compared the discourse of positivism with religious teachings and the works of great Islamic mystics such as Rumi. They have not only presented these teachings in line with the discourse of positivism, but have also gone a step further and introduced this alignment as a factor in the correctness of the concepts of positivism. In light of what has been said, this research, based on existing criticisms of the discourse of positive thinking - especially those that have revealed the relationship of this discourse with neoliberal power - intends to examine the differences between the neoliberal discourse of positive thinking and Rumi's teachings. In order to achieve this goal, it seeks to answer these basic questions:

1. What is Rumi's view on the two words "mind" and "happiness"?
2. What is the point of difference between Rumi's teachings and the knowledge of positive thinking constructed by neoliberal policies?

Method: The research method is analytical-comparative. In the analytical method, information obtained through the examination of documents, evidence, and books is organized in such a way that research questions can be answered. The comparative method also clarifies the recognition and explanation of opposing positions and consensus of views, and brings penetrating and comprehensive insight. The community under study is the academic and non-academic positivism discourse that emphasizes the power of the mind in creating external reality. The sample keywords are happiness and mind, and Rumi's perspective on these two keywords is compared with the discourse of positive thinking. First, the concept of mind and happiness is examined from Rumi's perspective, and then, based on the results obtained, the differences between these two terms from Rumi's perspective and neoliberal positivism are examined. Finally, Rumi's educational strategies on how to properly deal with the mind and how to achieve happiness are examined. Given that this research was conducted using a qualitative method in the field of Islamic education, its validity and reliability are different from quantitative research and are not based on specific principles. This is because the logic of the research is qualitative and has an interpretive and interpretive aspect. In this research, considering the theoretical foundations assumed and the definition provided by the neoliberal discourse of positive thinking, as well as the clarity of Rumi's position - regardless of the interpretations provided by his poems regarding the two key keywords of mind and happiness - this research has the validity and reliability defined in qualitative research.

Findings: The difference between neoliberal positivism and Rumi's positivism can be summarized in three major differences.

1. The difference between the perceptual system of the mind and the heart

In the discourse of positive thinking, all concepts are created around the perceptual system of the mind; however, in Rumi's ethical thought, the mind is referred to as darkness, and Rumi believes that in order to be free from sadness and achieve genuine happiness, it is necessary to be born from the darkness of the mind.

2. Differences in how happiness is created

Neoliberal positivism discourse emphasizes the important belief that happiness is created from happiness, which, of course, Blade said, is the primary happiness, like an unsupported currency, in the construction of neoliberal positivism teachings, and this is exactly the opposite of Rumi, because he believes that happiness is born from the womb of sadness.

3. Differences in the concept of happiness

In neoliberal positivism, the happiness that is to be consumed and produced changes its meaning to the concept of satisfaction and then to the term well-being; in fact, happiness in these concepts is a tool for monitoring the conditions of individuals in society at the hands of neoliberal biopolitics. Rumi states that there are basically two types of happiness in the world: happiness mixed with and unmixed with sadness. Happiness that is not mixed with sadness is the product of a generous or open heart, and happiness combined with sadness is the happiness that comes to us from the deceptive world in the form of various titles of success or happiness.

Conclusion: Conducting this research in the field of Islamic education is of particular importance because it highlights the role of the heart as a perceptual device beyond the mind in achieving material and spiritual desires from Rumi's perspective and inclines educational planners to cultivate this aspect of existence. Because the ultimate goal of Islamic education and training, namely achieving a Hayat-e Tayyebah of closeness, requires the subjectivity of segmenting the heart as a spiritual talent and cultivating its thinking or intellect. The reason for this claim is that Hayat-e Tayyebah mentioned in verse 97 of Surah An-Nahl is the product of faith and righteous deeds. On the other hand, in verses 21 and 22 of Surah Az-Zumar, the Quran refers to those who have faith and deeds as the "first of the door" and considers them to be the owners of the "Sharh Sadri" (light of revelation), the meaning of which is being equipped with light from God. The reason for this claim is that the good life mentioned in verse 97 of Surah An-Nahl is the product of faith and righteous deeds. On the other hand, in verses 21 and 22 of Surah Az-Zumar, the Quran refers to those who have faith and deeds as the "first of the door" and considers them to be the owners of the "Sharh Sadri" (light of revelation), the meaning of which is being equipped with light from God. Since in many verses of the Quran, such as verse 46 of Surah Hajj, intellect is attributed to the heart, and in a hadith narrated from the Holy Prophet (peace and blessings of Allaah be upon him and his family) in Bihar al-Anwar, it is stated, "Intellect is a light in the heart that distinguishes between truth and falsehood."

Therefore, from all these observations, it can be concluded that if the intellect of the heart or the thought of the heart flourishes, Hayat-e Tayyebah of closeness or the ultimate goal of Islamic education will also be achieved.

Acknowledgements:

I would like to express my deepest gratitude to my esteemed professors, who helped me with their valuable comments in conducting this research.

Conflict of Interest:

This research has no conflict of interest.

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و
برنامه‌ریزی آموزشی

پژوهشکده تعلیم و تربیت

پژوهشکده
مطالعات آموزش و پرورش

از فکر تن تا فکر قلب: تحلیل نقطه افتراق نگاه مثبت‌گرای مولوی از گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال و تبیین راهکارهای تربیتی بارورکننده فکر قلب در اندیشه تربیتی مولوی

اعظم مرادی^۱ | طاهره جاویدی کلاته جعفرآبادی^۲ | بختیار شعبانی ورکی^۳

۱. نویسنده مسئول: دانش‌آموخته دکتری فلسفه تعلیم و تربیت گرایش تربیت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. moradi25m1407@gmail.com
۲. دانشیار گروه مبانی تعلیم و تربیت دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. tjavid@um.ac.ir
۳. استاد گروه مبانی تعلیم و تربیت دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. bshabani@um.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۳ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۰۱ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۳۰ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: مثبت‌اندیشی مولوی، نئولیبرال، سخنرانی، فکر تن، فکر قلب.</p>	<p>هدف: این پژوهش با هدف شناسایی نقطه تمایز گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال از اندیشه‌های تربیتی مولوی انجام شده است.</p> <p>روش: روش پژوهش تحلیلی-تطبیقی بوده و به لحاظ هدف از آن جهت که گامی در راستای شکوفایی هدف غایی تربیت اسلامی می‌باشد، کاربردی محسوب می‌گردد. جامعه مورد مطالعه، گفتمان مثبت‌اندیشی آکادمیک و غیرآکادمیک است که بر قدرت ذهن در خلق واقعیت بیرونی تأکید می‌کند. کلیدواژه‌های نمونه، شادی و ذهن هستند که به مقایسه دو دیدگاه در باب این کلیدواژه‌ها پرداخته شد.</p> <p>یافته‌ها: تمایز اصلی مثبت‌اندیشی نئولیبرال و آموزه‌های مولوی، تفاوت در دو دستگاه ادراکی ذهن و قلب است. مولوی از ذهن با عنوان ظلمت یاد می‌کند و معتقد است که ماندن در ظلمات ذهن و متولد نشدن از آن، عامل اصلی تیره‌روزی و غم در عالم است. او به دو نوع فکر، یعنی فکر تن و فکر قلب اشاره کرده و معتقد است برای رسیدن به شادی غیرآمیخته با غم، لازم است با صبر بر درد هوشیارانه پرهیز از دستورات فکر تن (ذهن) به شرح صدر یا فکر قلب مجهز شد.</p> <p>نتیجه‌گیری: آموزه‌های مولوی در باب توجه به قلب و پرورش فکر آن، فارغ از آنکه راهکاری بدیع و جدی در رسیدن به شادی اصیل می‌باشد، ابهام مفهومی حیات طیبیه به عنوان هدف غایی تربیت اسلامی را نیز از بین برده و دستیابی به آن را برای مسئولان قابل برنامه‌ریزی می‌نماید؛ چرا که انطباق تعاریف قرآنی حاصل از این مفهوم با اشعار تربیتی مولوی نشان می‌دهد که بارور شدن فکر قلب، همان رسیدن به حیات طیبیه قرب است.</p>

مرادی، اعظم، جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره، و شعبانی ورکی، بختیار (۱۴۰۴). از فکر تن تا فکر قلب: تحلیل نقطه افتراق نگاه مثبت‌گرای مولوی از گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال و تبیین راهکارهای تربیتی بارورکننده فکر قلب در اندیشه تربیتی مولوی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۰ (۴)، ۱۱۱-۱۳۰.

استناد

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

مقدمه

انسانی که به فرموده قرآن از یک سو در رنج خلق شده است و از سوی دیگر به شدت برای رسیدن به خواسته‌هایش حرص می‌ورزد، همواره در جستجوی راهیست که از طریق تحقق بخشیدن به خواسته‌هایش از رنج رها شده و شادی و آرامش را تجربه نماید.

تفسیر علت رنج و راه خروج از آن، نحوه حصول انسان به خواسته‌هایش و همچنین احساس خوبی که از این موفقیت، عاید انسان می‌شود، مسائلی هستند که همواره در طول تاریخ مورد توجه بشر بوده و ادیان، مکاتب و شخصیت‌های برجسته بسیاری، پیرامون آن، سخن گفته و از منظر خویش توصیه‌هایی را ایراد نموده‌اند (صالحی و همکاران، ۱۴۰۴: ۷۳).

یکی از گفتمان‌هایی که در عصر حاضر در باب رسیدن به موفقیت و جذب خواسته‌ها و نحوه رسیدن به شادی، مطالب بسیاری مطرح نموده است، گفتمان مثبت‌اندیشی است. باور و عمل به آموزه‌های مثبت‌اندیشی چنان بدیهی انگاشته می‌شود که همه، بدون هیچ تردیدی پذیرفته‌اند که نگرش‌های مثبت و خوش‌بینانه به آینده، همچون شاه‌کلیدی، واقعیت‌های موجود را متأثر کرده، احتمال موفقیت در آینده را افزایش داده و عامل خلق شادی می‌گردد. این بدیهی‌انگاری به اندازه‌ای پررنگ است که عموماً به نتایج پژوهش‌هایی که به نقد مثبت‌اندیشی پرداخته‌اند بی‌اعتنایی می‌شود. در اینجا به چند نمونه از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود.

به عنوان مثال، گابریله اوتینگن در اثر خود با عنوان «مثبت فکر نکنید» که بر پایه بیست سال تحقیق درباره دانش انگیزش نگاشته شده است، می‌نویسد: «کنش لذت‌بخش رویاپردازی مثبت موجب می‌شود در ذهنمان به آرزوهایمان دست پیدا کنیم، کنشی که شیره انرژی ما را در کام خود فرو می‌بلعد و اجازه نمی‌دهد کار سخت و طاقت‌فرسای مقابله با مشکلات واقعی زندگی را به انجام برسانیم.» (اوتینگن، ۱۳۹۸: ۳۹) اوتینگن از جمله محققانی است که واسطه آزمایش‌های بالینی بر گروه‌های مختلف، به نتیجه مذکور دست یافته است. علاوه بر تحقیقات تجربی، نقدهایی هستند که گفتمان مثبت‌اندیشی را در بستر تاریخی خود مورد مذاقه قرار داده و نحوه شکل‌گیری این گفتمان را در ارتباط با قدرت مورد بررسی قرار داده‌اند. به عنوان مثال در تحقیقی که به تحلیل مثبت‌اندیشی ذیل تبارشناسی قدرت فوکو پرداخته است، اینگونه مطرح می‌شود: «گفتمان مثبت‌اندیشی در قالب خوش‌بینی ظالمانه، نقش اصلی در جلوگیری از ناامید شدن سوژه خودکارآفرین برای رسیدن به آرزوهایی است که در موج بی‌ثباتی بازار نئولیبرال نابود می‌گردند و این خود نوعی بهره‌برداری غیراخلاقی از سوژه خودکارآفرین است.» (مرادی و همکاران، ۱۴۰۴: ۲)

متیو مک دونالد^۲ و ژان اوکالاگان^۳ (۲۰۰۸) نیز در مقاله خود با عنوان «روانشناسی مثبت: نقد فوکویی روانشناسی انسان‌گرا» بیان می‌کنند که روانشناسی مثبت در حال حاضر مسیر نادرستی را طی می‌کند و تمام الگوهای ارائه شده از سوی سردمداران این علم، با ارزش‌های نئولیبرالی سازگاری دارد و

تمام آنچه راجع به حس خوشبختی و رضایت مطرح می‌شود به منظور تاب‌آوری افراد در محیط‌های شغلی برای تولید بیشتر است.

مسئله اصلی این تحقیق این است که علی‌رغم نقدهای بسیار به مثبت‌اندیشی نئولیبرال، بسیاری از پژوهشگران داخلی فارغ از توجه به نحوه شکل‌گیری این گفتمان و نقدهای موجود، به مقایسه گفتمان مثبت‌اندیشی با آموزه‌های دینی و آثار عرفای بزرگ اسلامی، همچون مولوی پرداخته، نه تنها این آموزه‌ها را هم راستا با گفتمان مثبت‌اندیشی مطرح کرده‌اند بلکه قدم فراتر نهاده و این هم‌راستایی را عاملی بر درستی مفاهیم مثبت‌اندیشی معرفی می‌کنند. برای نمونه، در یک کار تحقیقاتی مطرح شده است: «با مراجعه به شش دفتر مثنوی، نمونه‌های مثبت‌اندیشی بررسی شد و نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد که مولوی تمام فاکتورهای مثبت‌اندیشی در علم نوین روانشناسی را در شش دفتر خود مطرح کرده و این نشانه درست بودن این شاخص‌هاست.» (گل‌بابایی، ۱۳۹۲: ۱۱) اسماعیل‌زاده قندهاری (۱۳۹۴) نیز در تحقیق خود با عنوان «بررسی مؤلفه‌های روانشناسی مثبت‌نگر در مثنوی معنوی مولوی بر اساس نظریه مارتین سلیگمن» بیان می‌کند که مفاهیمی چون شادی، خوش‌بینی، عشق، امیدواری و ... در نظریه سلیگمن، همسویی بسیار زیادی با این مفاهیم در اندیشه مولوی دارد.

با توجه به آنچه گفته شد، این پژوهش، با مینا قرار دادن نقدهای موجود بر گفتمان مثبت‌اندیشی، بالاخص نقدهایی که رابطه این گفتمان را با قدرت نئولیبرال آشکار ساخته است؛ قصد دارد وجه افتراق گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال و آموزه‌های مولوی را مورد بررسی قرار داده و در راستای رسیدن به این هدف، به دنبال پاسخ به این سوالات اساسی است که دیدگاه مولوی راجع به دو کلیدواژه «ذهن» و «شادی» چیست؟ و همچنین نقطه افتراق آموزه‌های مولوی با دانش برساخته مثبت‌اندیشی به دست سیاست‌های نئولیبرال چیست؟ پاسخ به این سوال‌ها و کشف حلقه مفقوده افتراق، وجه نوآورانه این پژوهش محسوب می‌گردد؛ چرا که در تحقیقات تطبیقی صورت گرفته در باب مثبت‌اندیشی و آموزه‌های اسلامی، وجه سیاست‌زده یا رؤیت‌ناپذیر مثبت‌اندیشی به عنوان یک دانش برساخته، نادیده انگاشته شده و این دانش با آموزه‌های اصیل اسلامی و عرفانی که به گوش جان دریافت شده‌اند؛ هم‌راستا تلقی شده است و البته نتایج حاصل از این تحقیق، برای بسیاری از افرادی که در حوزه تربیت اسلامی، «به عنوان تربیتی که یکی از اهداف خود را رسیدن به مقام ولی‌اللهی فارغ از غم و ترس، معرفی می‌کند.» (شاه‌نظری و طاهر هدایتی، ۱۴۰۳: ۹۹) حائز اهمیت است؛ چرا که مطابق آیه ۶۲ سوره یونس، زندگی خالی از ترس و غم از خصلت‌های زندگی دوستان خدا، معرفی شده است و حال آنکه، آگاهی از وجه افتراق شادی و آرامش حاصل از حیات طیبه با شادی آموخته شده از سوی مثبت‌اندیشی نئولیبرال، راهگشا خواهد بود.

روش پژوهش

روش پژوهش تحلیلی-تطبیقی می‌باشد. در روش تحلیلی اطلاعاتی که از طریق بررسی اسناد، مدارک و کتب حاصل می‌شود، به گونه‌ای سامان داده می‌شود که می‌توان به پرسش‌های پژوهشی پاسخ داد. روش تطبیقی نیز شناخت و تبیین مواضع خلاف و وفاق دیدگاه‌ها را روشن نموده و بصیرت نافذ و همه‌جانبه‌نگر به ارمغان می‌آورد (فرامرزی قراملکی، ۱۳۷۸: ۱۴۸)

جامعه مورد مطالعه گفتمان مثبت‌اندیشی آکادمیک و غیرآکادمیک است که بر قدرت ذهن در خلق واقعیت بیرونی تأکید می‌کند. کلیدواژه‌های نمونه، شادی و ذهن هستند که به مقایسه دیدگاه مولوی در باب این دو واژه با گفتمان مثبت‌اندیشی پرداخته می‌شود.

از آنجایی که ذهن و شادی دو کلیدواژه اصلی در گفتمان مثبت‌اندیشی محسوب می‌شوند؛ در نتیجه ابتدا مفهوم ذهن و شادی از نگاه مولوی مورد بررسی قرار می‌گیرد و پس از آن بر مبنای نتایج حاصل شده به بررسی وجوه افتراق این دو واژه از نگاه مولوی و مثبت‌اندیشی نئولیبرال پرداخته می‌شود و در نهایت راهکارهای تربیتی مولوی در باب نحوه برخورد درست با ذهن و نحوه رسیدن به شادی بررسی می‌شود.

با نظر به اینکه این تحقیق با روش کیفی در حیطه تربیت اسلامی صورت گرفته است؛ اعتبار و پایایی آن نیز با تحقیق کمی متفاوت بوده و بر اصول مشخصی استوار نیست و این از آن جهت است که منطق پژوهش کیفی و از جنبه تأویلی و تفسیری برخوردار است. طبق نظر کرسول و میلر^۱ که «معتقدند اعتبار در تحقیقات کیفی، تحت تاثیر مفروضات پارادایمی محقق قرار می‌گیرد و این مفروضات، کیفیت، دقت و قابلیت اطمینان پژوهش را فراهم می‌کنند و با نظر به اینکه پایایی به نحوه استنباط از مفروضات اشاره می‌کند» (فلیک^۲، ۱۳۸۵: ۱۲۹) می‌توان گفت در این تحقیق با توجه به مبانی نظری مفروض و تعریفی که از گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال ارائه شده است و همچنین وضوح موضع مولوی، فارغ از تفسیرهای ارائه شده از اشعار او در باب دو واژه کلیدی ذهن و شادی، این پژوهش از اعتبار و روایی تعریف شده در تحقیقات کیفی برخوردار است.

مبانی نظری

مفهوم مثبت‌اندیشی نئولیبرال

منظور از گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال، مجموعه دانش‌های روانشناختی یا مجموعه دانش‌های آکادمیک و پاپ با پیشوند «psy» است که به عنوان یک فناوری در استراتژی نئولیبرال در زمینه زیست-سیاسی بزرگتر، ذهنیت‌ها را در راستای عقلانیت اقتصاد سیاسی نئولیبرال سامان داده و رفتارها را هدایت می‌کند (دلافابیان^۳ و استچر^۴، ۲۰۱۷: ۶۰۷). مثبت‌اندیشی آکادمیک در قالب روانشناسی مثبت‌گرا در سال ۱۹۹۷ به دست مارتین سلیگمن^۵ و همکارش میهای چیک سنت میهای^۶ شکل گرفت. سلیگمن و میهای به دنبال رفع مشغله سنتی روانشناسی آمریکایی که بر مشکلات، بیماری‌ها و آسیب‌شناسی متمرکز بود؛ در صدد بودند با معرفی یک برنامه تحقیقاتی جدید بر شرایطی که افراد را خوشحال می‌کند، متمرکز شوند (رشید زاده و همکاران، ۱۳۹۷).

مقصود از گفتمان مثبت‌اندیشی در قالب عامه‌پسند نیز، تمام دانش‌هایی است که بر قدرت تفکر فرد بر ماده و جهان برای درمان ذهنی بیماری، جذب ثروت، موفقیت و تحقق شادی و خوشبختی تأکید

1. Creswell & Millr
2. Flick, Uwe
3. De La Fabián, Rodrigo

4. Stecher, Antonio
5. Martin Seligman
6. Mihaly Csikszentmihalyi

می‌کنند. دانش‌هایی که ذیل جنبش «اندیشه نو» و روانشناسی پاپ می‌گنجد، روانشناسی‌ای که امروزه الهام‌بخش شعبه‌های قانون جذب هستند (دیاز و گونزالس^۱، ۲۰۱۲: ۱۸۰).

رابطه مثبت‌اندیشی با نئولیبرالیسم

ابتدا سوژه «خودکارآفرین»^۲ از قلب نئولیبرالیسم آمریکایی زاده شد؛ سوژه‌ای که تضاد بین کارگر و سرمایه‌دار در نظام اقتصادی مارکس را برطرف نمود. نظام سرمایه‌داری در راستای ایجاد موازنه قدرت و ثروت به نفع نیروی کار و افزایش انگیزه کارگر برای تولید بیشتر، با تقسیم کارگر به موجودیت حال و آینده، سوژه خود کارآفرین را به وجود آورد. این سوژه، تولیدکننده و مصرف‌کننده رضایت خود است (فوکو^۳، ۲۰۱۰: ۲۴۹)؛ یعنی کارگر امروز برای نسخه بهتری از خود در آینده تولید و مصرف می‌کند.

اما مشکل هنوز پابرجاست؛ تضاد بیرونی کارگر و سرمایه‌دار به تضاد درونی حال و آینده فرد تبدیل شده و کار به عنوان فرآیند تبدیل نسخه‌ای از فرد به نسخه‌ای که باعث رضایت خاطر او از خود بشود، تعریف می‌شود. همچنان، مطلوب بودن وضعیت موجود برای رسیدن به وضعیت مطلوب نفی می‌شود و این عاملی در جهت کاهش انگیزه فرد است. اینجا دقیقاً محل تولد گفتمان مثبت‌اندیشی است. این گفتمان به عنوان یک فناوری در خدمت زیست-سیاست نئولیبرال با تولید سوژه شادی‌آفرین، موازنه بین ثروت و قدرت به نفع نیروی کار را ایجاد کرده و انگیزه برای تولید را افزایش می‌دهد.

سوژه شادی‌آفرین، وظیفه‌اش تشخیص شادی درونی و مصرف آن برای تولید ثروت و سلامتی و در نهایت ایجاد سرمایه شادی بیشتر است. در حقیقت او شادی را مصرف و تولید می‌کند و دیگر هیچ نقطه مقاوم یا لحظه طاقت فرسایی در لحظه حال وجود ندارد (دلا‌فابیان^۴ و استچر^۵، ۲۰۱۷: ۶۰۴). کار برای او دیگر وسیله‌ای برای شادی آینده در نظر گرفته نمی‌شود بلکه مجموعه روش‌هایی است که در آن سوژه، شادی‌ای که داشته است را به کار می‌گیرد تا شادی بیشتری تولید نماید و حال آنکه مسئله این که «شادی اولیه به دست گفتمان مثبت‌اندیشی و آموزه‌های آن همچون یک ارز مالی بی‌پشتوانه برای منحرف کردن ذهن کارگر از واقعیت موجود و فرار از لحظه طاقت‌فرسای کنونی خلق شده است و نوعی بهره‌برداری غیراخلاقی از سوژه خودکارآفرین نئولیبرال محسوب می‌گردد.» (مرادی و همکاران، ۱۴۰۳: ۳) از آنجایی که «زیست سیاست، توان عقلانی یک نظام سیاسی در نرمال کردن جامعه است و منطق این نرمال کردن، محاسبه، سنجش و مقایسه است.» (فوکو^۶، ۲۰۱۰: ۷۶) در نتیجه شادی‌ای که قرار است مصرف و تولید بشود به مفهوم رضایت خاطر و بعد از آن به واژه بهزیستی که عاملی در راستای سنجش و مقایسه نیک بود ذهن است؛ تغییر معنا می‌دهد.

یافته‌هاک پژوهش

با نظر به اینکه دو واژه شادی و ذهن در گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال اهمیت ویژه‌ای دارند و با نظر به آنچه که درباره نحوه خلق شادی در مبانی نظری گفته شد در این بخش قصد داریم در راستای درک وجه

1. Diyaz & Gonzalez
2. Self- Entrepreneur
3. Foucault, Michel

4. De La Fabián, Rodrigo
5. Stecher, Antonio
6. Foucault, Michel

افتراق این گفتمان با آموزه‌های مولوی، به بررسی دیدگاه مولوی در باب شادی و نحوه خلق آن و هم‌چنین به بررسی دیدگاه او در باب ذهن به عنوان اصلی‌ترین واژه در مثبت‌اندیشی نئولیبرال پردازیم. برای رسیدن به پاسخ این سوال که آیا ذهن، قادر به خلق شادی است و یا آیا می‌تواند انسان را به خواسته‌هایش برساند، ابتدا لازم است جنس ذهن و کار او از نگاه مولوی مورد بررسی قرار گیرد.

جایگاه ذهن در اندیشه مولوک

نقطه انحراف گفتمان مثبت‌اندیشی در دنیای مدرن از آموزه‌های مولوی، دقیقاً از ساحت ذهن انسان آغاز می‌گردد. در گفتمان مثبت‌اندیشی فرض بر این است که اگر انسان بتواند خواسته‌های خود را در ذهن تصور نموده و حالت خوش رسیدن به این تصورات را احساس نماید، آنگاه می‌تواند در دنیای واقعی شاهد تحقق خواسته‌هایش باشد. اما مولوی معتقد است که

جمله خَلْقان سُخْرَة اندیشه‌اند	زین سبب خسته دل و غم‌پیشه‌اند
(مولوی، ۱۳۹۴: ۲/۳۵۵۹)	

مولوی اشاره می‌دارد که همه انسان‌ها گرفتار ذهن خویشند و در ذهن خویش به دام افتاده‌اند و علت تمام دردهای آن‌ها گرفتار بودن در ذهن است. مقصود از ذهن در کلام مولوی فکر تن یا محل فعالیت روح در مغز انسان است.

حلق جان از فکر تن، خالی شود	هر دمی فکری چو مهمان عزیز
آنگهان روزیش اجلالی شود	آید اندر سینه‌ات هر روز نیز
(مولوی، ۱۳۹۴: ۳/۴۲)	(مولوی، ۱۳۹۴: ۵/۳۶۷۶)

از اشعار فوق به خوبی روشن است که مولوی، انسان را صاحب دو فکر می‌داند، یکی فکر تن و دیگری فکر دل است، فکری که از جانب خداوند از سینه انسان، آشکار شده و راهگشا می‌باشد. «او وظیفه اصلی انسانی یا روحی را که در قالب جسم متولد شده است و در ذهن یا فکر تن اسیر شده است، تولد دوباره از ذهن یا زایش از ذهن می‌داند.» (شهبازی، ۱۴۰۰: ۱۳۴)

ای آنک بزادیت چو در مرگ رسیدید	
این زادن ثانیست بزایید بزایید	
گر هند وگر ترک بزادیت دوم بار	
پیدا شود آن روز که رو بند گشایید	
(مولوی، ۱۳۹۹: ۶۵۶)	

حال آنکه مولوی بیان می‌دارد که «اگر روح انسان از رحم ذهن متولد شود و به رحم قلب که بعد حضور او با خداست، راه یابد، قلبش از تعلق و وابستگی به تمام افکار، اجسام و خواسته‌هایی که بر ساخته ذهن او و عامل درد و رنج اوست، خالی شده و متناسب با این خالی شدن، به خداوندی که در قلب اوست اجازه می‌دهد که نو به نو و لحظه به لحظه فکر راهگشا و احساس عالی تولید نماید.» (شهبازی، ۱۴۰۰: ۱۷۶) او در ابیات بسیار دیگری، از این مردن اختیاری از ذهن و متولد شدن در قلب، به زیبایی یاد

می‌کند که به نمونه‌های از آن‌ها اشاره می‌شود.

مرگ قبل از مرگ، امن است از عذاب

(مولوی، ۱۳۹۴: ۴/۲۲۷۲)

جنس ذهن از نگاه مولوی، یکی از دلایلی است که او انسان‌ها را به این مهم دعوت می‌نماید که در این نشئه کوتاه دنیوی به اختیار خویش به زادن ثانی دست زنند.

عقل جزوی آفتش وهم است و ظن زآنکه در ظلمات شد او را وطن

(مولوی، ۱۳۹۴: ۳/۱۵۵۸)

از خیال خویش ترسد هر کی در ظلمت بود زان که در ظلمت نماید نقش‌های سهمگین

(مولوی، ۱۳۹۹: ۱۹۳۸)

همچنان که مشخص است او از ذهن به عنوان ظلمات یاد کرده و آن را موطن عقل جزئی یا فکر تن می‌داند، البته بهتر است بگوییم روحی که در ظلمات ذهن موطن گزیده، صاحب عقل جزئی و دارای آفات و بی‌خبر از عقل کلی است. بنابراین همچنان که مشخص است از نگاه مولوی ذهن از جنس ظلمت و تاریکی و تولیدکننده غم است.

پاسخ به شبهه اثرگذار افکار بر خلق واقعیت

یکی از اشعاری که پیروان گفتمان مثبت‌اندیشی در ایران، به آن استناد کرده و از آن برای تایید سخنان خود مبنی بر اینکه «افکار انسان شبیه به خود را جذب می‌کند و اندیشه تبدیل به ماده و انرژی می‌شود.» استفاده می‌کنند؛ بیت زیر است.

مابقی تو استخوان و ریشه‌ای

ای برادر تو همان اندیشه‌ای

(مولوی، ۱۳۹۴: ۲/۲۷۷)

معنای این بیت را از مولوی پرسیدند: «فرمود، که تو به این معنی نظر کن که همان اندیشه، اشارت به آن اندیشه مخصوص است و آن را به اندیشه عبارت کردیم جهت توسع، اما فی‌الحقیقه آن اندیشه نیست و اگر هست، این جنس اندیشه نیست که مردم فهم کرده‌اند. ما را غرض این معنی بود از لفظ اندیشه و اگر کسی آن معنی را خواهد که نازل تر تأویل کند جهت فهم عوام بگوید که أَلْأَنْسَانُ حَيَوَانٌ نَاطِقٌ وَ نَطَقَ اندیشه باشد، خواه مُضمر یا مُظْهر و غیر این حیوان باشد.» (مولوی، ۱۴۰۰: ۶۳) مقصود مولوی در اینجا نطق است، نطقی که از رابطه انسان با خدا داد سخن می‌دهد (مصفا، ۱۳۹۳: ۷۲).

بنابراین مشخص است که اندیشه به معنای آنچه اندیشیده یا تصور می‌شود نیست (فرمهبینی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷۰) که اگر هم باشد این نتیجه که اندیشه خالق ماده است از مضمون این بیت بر نمی‌آید. نگاه مولوی به اندیشه آن چیزی است که خود بیان می‌کند.

ز آن که من زاندیشه‌ها بگذشته‌ام

جمله خَلْقان سُخْرَة اندیشه‌اند

خارج اندیشه، پویان گشته‌ام

زین سبب خسته دل و غم‌پیشه‌اند

(مولوی، ۱۳۹۴: ۵۸-۲/۳۵۵۷)

(مولوی، ۱۳۹۴: ۲/۳۵۵۹)

تفاوت فکرتن (عقل جزئی) با فکر قلب (عقل ایمانی) از نگاه مولوک

همچنان که پیش از این گفته شد، مولوی ذهن را از جنس ظلمت و دارای عقل جزئی معرفی نمود که نباید مورد اعتماد و مشورت قرار گیرد؛ بلکه لازم است از عقل دیگری که بخشش یزدان است و از سینه یا قلب انسان می‌جوشد، مدد جوید؛ از این عقل با عنوان عقل ایمانی و ضد شهوت یاد می‌کند.

عقل جزوی را وزیر خود مگیر	عقل کل را ساز ای سلطان وزیر
(مولوی، ۱۳۹۴: ۴/۱۲۵۸)	
عقل دیگر، بخشش یزدان بود	چشمه آن در میان جان بود
چون ز سینه، آب دانش جوش کرد	نه شود گنده نه دیرینه نه زرد
(مولوی، ۱۳۹۴: ۴/۱۹۶۴-۶۵)	
عقل ایمانی چو شحنة عادل است	پاسبان و حاکم شهر دل است
(مولوی، ۱۳۹۴: ۴/۱۹۸۶)	
عقل، ضد شهوت است ای پهلوان	آنک شهوت می تند عقلش مخوان
(مولوی، ۱۳۹۴: ۴/۲۳۰۱)	

مولوی معتقد به دو فکر یا دو عقل است، یکی فکر یا عقل تن، که از آن با عنوان عقل جزئی یا بافنده شهوت یاد می‌کند و دیگری فکر قلب یا عقل کل یا عقل ایمانی است و از آن با عنوان فکر راهگشا و یا مهمانی عزیز از جانب خدا یاد می‌کند (سیاح‌زاده، ۱۳۹۳: ۳۳۶) و معتقد است، انسان در مسیر سلوکی خود، لازم است به فکر قلب مجهز شود.

شناخت مولوی از ذهن، عقل، فکر و قلب منطبق بر شناخت قرآن و روایات است و لازم است در این بخش تفاوت بین این قوا و فعالیت آن به کمک روایات و آیات به خوبی مشخص شود؛ چراکه بسیاری از انحرافات ایجاد شده در یکسان‌انگاری مفاهیم مثبت‌اندیشی و آموزه‌های مولوی از بی‌توجهی به معنای این قوا و فعالیتشان در این دو اندیشه متفاوت حاصل می‌شود.

نگاه مولوک به فرآیند تولید شادک

جهان از نگاه مولوی «سرای نعل‌های وارونه» است؛ یعنی پدیده‌های این جهان آنگونه که می‌نمایند، نیستند و غالباً «بود» و «نمود» آنها بر یکدیگر منطبق نمی‌باشد. یکی از نعل‌های وارونه، «غم و شادی» است. هرکس در پی یکی از دو طرف این تقابل برود، دقیقاً از نقطه مقابل آن سر در می‌آورد. «... حق تعالی قهرها را در لطف پنهان و لطف‌ها را در قهر پنهان کرده است، نعل بازگونه و تلبیس و مکر الله است، تا اهل تمییز و «يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ» از حالی بینان و ظاهر بینان جدا شوند» (مولوی، ۱۴۰۰: ۲۳۱) بنابراین به نظر مولوی، در جهانی که آکنده از نعل‌های وارونه است، بسیاری از انسان‌ها ممکن است که در سطح ظاهری پدیده‌ها گرفتار آیند و نتوانند از طریق کنار زدن لایه‌های پندار، نعل‌های وارونه را بشناسند. کسی که چنین نگاهی داشته باشد، رنج را در راحت و شادی را در غم جستجو می‌کند.

ذوق در غم هاست، پی گم کرده‌اند
آب حیوان را به ظلمت برده‌اند

(مولوی، ۱۳۹۴: ۸۷-۶/۱۵۸۶)

غم خور و نان غم افزایان مخور
ز آنک عاقل غم خورد کودک شکر
قند شادی میوه ی باغ غم است
این فرح زخم است و آن غم مرهم است

(مولوی، ۱۳۹۴: ۲-۳/۳۱۵۷)

علت شادی مولوی، بی‌غم بودن او یا انکار غم و نادیده گرفتن آن نیست؛ علت شادی مولوی آن است که با غم رو به رو شده، زیسته و توانایی تبدیل آن به شادی را دارد؛ از این روست که او سراغی از غم خُرد نمی‌گیرد؛ چرا که از نگاه مولوی غم خُرد، شادی خُرد به ارمغان می‌آورد (ریاحی، ۱۳۸۴: ۶۳).

غم خود چه زهره دارد تا دست و پا برآرد
چون خُرده‌اش بسوزم گر خُرده‌بین نباشد
غم ترسد و هراسد ما را نکو شناسد
صد دود از او برآرم گر آتشین نباشد

(مولوی، ۱۳۹۹: ۸۵۴)

و این نگاه دقیقاً در تقابل با سوژه مثبت‌اندیش نئولیبرالی است که به شادی به عنوان یک ارز احساسی و سرمایه اولیه برای تولید شادی می‌نگرد.

تفاوت شادک‌اصیل و غیراصیل از نگاه مولوک

شادابی کان از جهان اندر دلت آید مخر
شادابی کان از دلت آید زهی کان شکر
سایه شادیست غم، غم در پی شادی دود
ترک شادی کن که این دو نسکلد از همدگر
تا پی غم می‌دوی شادی پی تو می‌دود
چون پی شادی روی تو، غم بود بر ره‌گذر

(مولوی، ۱۳۹۹: ۱۰۷۸)

مولوی در ادبیات خود بیان می‌دارد که ما دو نوع شادی داریم. یک شادی اصیل و یک شادی غیر اصیل و تقلبی. شادابی که از خارج قلب انسان، از دنیادی مادی و قبل از فضاگشایی یا سعه صدر یا به تعبیر مولوی «گشاد دل» سراغ انسان می‌آید، شادی قابل اعتنا یا قابل خریداری نیست؛ اما شادابی که محصول فضاگشایی یا سعه صدر است، شادی اصیل یا همان معدن شکر است، از درون می‌جوشد و تحت تاثیر عوامل بیرونی نیست. مولوی شادی‌ای را که محصول من ذهنی یا نفس اماره است را آمیخته با غم و دوشادوش آن توصیف می‌کند و معتقد است که در پی این شادی دوییدن، فصل تازه‌ای از غم را هویدا می‌سازد (شهبازی، ۱۴۰۰: ۱۴۲).

راهکار مولوک برای پرورش فکر قلب و دستیابی به شادک‌اصیل

از آنجایی که مولوی معتقد است که انسان از آن خدا و از جنس عشق و شادیست؛ بنابراین لازم است که دلشاد باشد، این شاد بودن در بسیاری از اشعار مولوی به چشم می‌خورد. به عنوان مثال به اشعار زیر توجه نمایید.

آن مایی همچو ما دلشاد باش
در گلستان همچو سرو آزاد باش
چون ز شاگردان عشقی ای ظریف
در گشاد دل چو عشق استاد باش

گر غمی آید گلوی او بگیر

داد از او بستان امیرداد باش

چونک غم بینی تو استغفار کن

غم بامر خالق آمد کار کن

(مولوی، ۱۳۹۹: ۱۲۵۸)

حال آنکه مسئله این است اگر قرار است انسان دلشاد باشد، پس فلسفه قضاهاى بد و درد و رنج هاى که زندگى در مسیر انسان قرار مى دهد، چیست؟ و نحوه برخورد انسان با دردهاى زندگى چگونه باید باشد؟

مولوی در باب فلسفه غم یا قضاى بد اینگونه مى گوید، اگر شاگرد عشقى و روی در روی یار دارى و صورت یار را طلب مى کنی، به محض آنکه غم به سراغ تو آمد، گریبان غم را گرفته و چشم در چشم او بدوز؛ چرا که غم، پیام آوری مرض و گرفتگى در قلب شماست. پیام آوری از جانب خداست، مبنی بر اینکه قلب شما به جای اینکه خالی از تمام رذایل اخلاقى و جایگاه ظهور و بروز خدا باشد، به دلیل وابستگى به افکار ساخته شده ذهن و مظاهر فریبنده دنیا، بیمار شده است. «استغفار کردن اینجا به معنای شناسایی و ترک رذایل اخلاقى و تعلقاتى هست که صفحه دل را که کارگاه صنع الهى و محل ورود نور و فیوضات الهى به این جهان است را تاریک و تنگ کرده اند و منبع تولید غم هستند.» (شهبازى، ۱۴۰۰: ۶۶) چون در درون دچار تنگى و ضیق سینه هستیم؛ در نتیجه تولیدکننده غم بوده و در بیرون از خود، غم را ملاقات مى کنیم. ریشه غم در درون ماست. «تا زمانى که در ذهن خود زیست مى کنیم و صاحب نفس اماره هستیم و از ذهن خویش متولد نشده ایم؛ در نتیجه از جنس ظلمت بوده و یا اینکه بهتر است بگوییم دچار ضیق سینه هستیم و جهان بیرون که انعکاسى از درون ماست در هر شرایطى تنگ و تاریک و پر از غم است؛ چرا که ما به گفته مولوی شاگردى عشق نکرده ایم، یعنی از ذهن متولد نشده ایم یا بهتر است بگوییم که روی در روی عشق یا رو در روی یار نگشته ایم؛ یارى که در قلب ما به انتظار نشسته است. عدالت الهى هم درباره ما به درستی برقرار است؛ یعنی آنچه را که از جنس درونمان است جذب مى کنیم.» (شهبازى، ۱۴۰۰: ۱۸۷)

تا زمانى که جنس درونمان از جنس تاریكى است و دچار ضیق سینه هستیم؛ حتى اگر شادى غیر اصیل از جهان بیرون به سراغمان آید به گفته مولوی دچار غم مى شویم؛ چرا که تنها شادى حاصل از سعه صدر یا گشاد دل، شادى اصیل یا شادى غیر آمیخته با غم است.

«مولوی به عنوان كسى که فلسفه غم را درک مى کند سراغى از غم خرد نگرفته و غم آتشین طلب مى نماید؛ چرا که مى داند این غمى که از عالم بیرون بر او و بر همه انسانها مستولى مى شود، غم نماست و در درون خود شادى بزرگى را حمل مى کند.» (مصفا، ۱۳۹۳: ۸۶) توصیه مولوی ترک شادى اى است که من ذهنى یا نفس اماره، آن را توصیه مى کند و مقصود او از غمى که اگر به سوى آن بدوى، شادى اصیل برای انسان رقم مى زند، تسلیم در برابر اتفاق لحظه و درد هوشیارانه اى است که انسان با بی اعتنائى به توصیه هاى نفس اماره مى کشد و لحظه اى از تماشای یار غافل نمى شود. جزای این درد هوشیارانه، فتح باب و سعه صدرى است که آن شادى بی سبب یا اصیل را رقم مى زند.

نکته قابل توجه در ابیات مولوی، تسلیم شدن در برابر اتفاق لحظه و به استقبال او رفتن و دریافت پیام شفا بخش اوست؛ در ادبیات قرآنی که اشعار مولوی متأثر از آن‌هاست، تسلیم به معنای تسلیم در برابر اوامر و نواهی الهی تعبیر شد و حال آنکه مولوی در یک فضای بزرگتری این تسلیم را معنا کرده است و آن تسلیم شدن در برابر اتفاق لحظه، به عنوان امر خالق است (شهبازی، ۱۴۰۰: ۲۲۳).

ز جفا رست و ز غصه، همه شادی و وفا شد

خُنک آن کس که چو ما شد، همه تسلیم و رضا شد

(مولوی، ۱۳۹۹: ۷۶۳)

که هر چه حق دهد، می‌ده رضایی

بیموز از پیمبر کیمیایی

چو تو راضی شوی در ابتلائی

همان لحظه در جنت گشاید

(مولوی، ۱۳۹۹: ۲۶۷۵)

پس از تسلیم در برابر غم وارده و رو در رو شدن در چشمان غم، برای دریافت پیام خودسازی غم، لازم است در پی شناسایی بیماری‌ای که، غم آدرس آن را به ما می‌دهد، در برابر دستورات نفس اماره یا من ذهنی مقاومت کرده و در راستای پاکسازی درون تا از بین رفتن آن مرض صبر نماییم؛ چرا که صبر بر پرهیز از دستورات من ذهنی یا نفس اماره، به گفته مولوی گشاینده دل یا ایجاد کنندل سعه صدر، و این سعه صدر شروع رسیدن به شادی غیر آمیخته با غم است.

ورنه رو کالصبر مفتاح الفرج

گر تو کوری، نیست بر اعمی حرج

هم بسوزد هم بسازد شرح صدر

پرده‌های دیده را داروی صبر

(مولوی، ۱۳۹۴: ۷۲-۲/۶۹)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای این پژوهش، شناسایی نقطه تمایز گفتمان مثبت‌اندیشی از آموزه‌های تربیتی مولوی است. در این گفتمان تمام مفاهیم حول دستگاه ادراکی ذهن، خلق شده است؛ اما در اندیشه سلوکی مولوی، از ذهن با عنوان ظلمت یاد شده و مولوی معتقد است برای رهایی از غم و رسیدن به شادی اصیل، لازم است از رجم ظلمانی ذهن متولد شد و دستگاه ادراکی قلب را که مرکز وجود انسان و تنها راه ارتباطی او با عالم ملکوت برای دریافت رزق واقعی است را برای دیدن، شنیدن و تعقل نمودن فعال نمود. روش فعال نمودن این دستگاه ادراکی نیز دقیقاً در نقطه مقابل آموزه‌های مثبت‌اندیشی قرار دارد.

گفتمان مثبت‌اندیشی نتولیرال فارغ از اهمیتی که به ذهن در خلق واقعیت جهان مادی قائل است، بر این باور مهم تاکید می‌ورزد که سوژه خود کارآفرین نتولیرال، قادر به تولید شادی از شادی بدون پشتوانه و ساخته ذهن خویش است و حال آنکه اگر فرض گرفته شود که این شادی، واقعی و برساخته ذهن نیست، مولوی در ادراکات حضوری خود، پرده از راز بزرگی مبنی بر شادی اصیل و غیر اصیل در جهان برملا می‌سازد. او بیان می‌دارد، نه تنها شادی از قلب غم زاده می‌شود؛ بلکه اساساً دو نوع شادی در جهان وجود دارد، شادی آمیخته و غیر آمیخته با غم. شادی غیرقرین با غم یا شادی اصیل، محصول سعه صدر یا به اصطلاح مولوی، گشاد دل است و شادی توأم با غم، شادی‌ای است که از سمت دنیای فریبنده در قالب

عناوین مختلف موفقیت یا خوشبختی به سراغ ما می‌آید؛ به همین دلیل او معتقد است که فرمول بارور نمودن شادی دنیایی به استقبال غم رفتن است و هر اندازه غم بزرگ‌تری طلب نماییم، به قاعده ریاضی، شادی بزرگ‌تری نصیب ما می‌شود؛ اما مسئله این است که هیچ یک از انسان‌هایی که شاگردی مکتب عشق ننموده و به عقل قلب یا فکر دل زنده نشده‌اند، جسارت طلب کردن غم را نداشته و در ظلمت ذهن و پشت به خدا، مشغول ثبت تیرگی بر صفحه دل و تاریخ نمودن آن هستند؛ اینجاست که قانون قضای الهی برای بیدار نمودن انسان و بازگشت او به سوی خدا، اتفاقات بد را رقم زده و حال آن که وظیفه سالک آن است که به جای جزع و فزع نمودن و استفاده از تکنیک‌های مثبت‌اندیشی در راستای رفع این اتفاقات بد و منظم نمودن تمام جنبه‌های زندگیش، سر تسلیم در برابر اتفاق لحظه فرود آورده، پیام او را مبنی بر وجود یک بیماری قلبی در نهان خانه دل دریافت و برای پاک شدن قلبش از رذیله اخلاقی، بر درد هوشیارانه پرهیز از دستورات نفس اماره، صبورانه مبادرت ورزد و در نتیجه تسلیم، رضا، صبر و قمار رذایل اخلاقی خود به سعه صدر که به معنای فعال شدن عقل و چشم و گوش قلب است نائل گردد. از نگاه مولوی، رسیدن به روزی‌اجلالی که شامل تمام مطلوب‌هاست؛ در ازای همین شرح صدر و طلب روی یار و پشت کردن به تمام خواستنی‌های فریبنده دنیا حاصل می‌گردد؛ دقیقاً مسیری در جهت مخالف آموزه‌های مثبت‌اندیشی، آموزه‌هایی که خواستن و توجه انسان به چیزی را، اصل رسیدن به آن چیز معرفی می‌نمایند.

مولوی با تفکیک فکرتن و فکر قلب، به معرفت عمیق‌تری نائل آمده است مبنی بر اینکه حتی اگر مثبت‌بیندیشیم، تا زمانی که در ذهن بوده و به فضای نورانی قلب راه نیافته‌ایم از جنس تاریکی و ظلمت هستیم و مطابق قاعده مولوی که می‌فرماید: «جنس رود سوی جنس، بس بود این امتحان شه سوی شه می‌رود خر سوی خر می‌رود» (مولوی، ۱۳۹۹: ۸۸۸) از جنس تاریکی و جذب‌کننده شادی آمیخته با غم هستیم؛ اما زمانی که به قلب زنده می‌شویم و از جنس پادشاه می‌شویم، به شادی اصیل و از جنس نور دست می‌یابیم.

فارغ از تفاوت قابل تأملی که به واسطه دو دستگاه ادراکی قلب و ذهن در مسیر اندیشه مولوی و گفتمان مثبت‌اندیشی نئولیبرال حاصل می‌گردد، انجام این تحقیق در حوزه تعلیم و تربیت اسلامی، از آن جهت که نقش قلب را به عنوان یک دستگاه ادراکی فراتر از ذهن، در رسیدن به مطلوب‌های مادی و معنوی، از نگاه مولوی موضوعیت بخشیده و نگاه برنامه‌ریزان تربیتی را به پرورش این ساحت از وجود متمایل می‌نماید، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چرا که هدف غایی تعلیم و تربیت اسلامی؛ یعنی رسیدن به حیات طیبه قرب، مستلزم موضوعیت بخشی به قلب به عنوان یک استعداد روحی و پرورش تفکر یا عقل آن است. دلیل این ادعا آن است که حیات طیبه‌ای که در آیه ۹۷ سوره نحل از آن یاد می‌شود، محصول ایمان موثر یا ایمان توأم با عمل صالح است و از سوی دیگر قرآن در آیات ۲۱ و ۲۲ سوره زمر از کسانی که صاحب ایمان و عمل هستند با عنوان اولوالالباب یاد کرده و آنها را صاحب شرح صدری می‌داند که مفهوم این شرح صدر، مجهز شدن به نوری از جانب خداوند است. از آنجایی که، در آیات بسیاری از قرآن، همچون آیه ۴۶ سوره حج، تعقل به قلب نسبت داده شده و در حدیثی منقول از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در بحارالانوار آمده است که «عقل نوری در قلب است که شکافنده بین حق و باطل است.» بنابراین از مجموع این باهم‌نگری‌ها می‌توان نتیجه گرفت که اگر عقل قلب یا فکر قلب شکوفا شود، حیات طیبه قرب یا هدف غایی تربیت اسلامی نیز محقق می‌شود.

علاوه بر این موضوعیت بخشی به قلب در نظام آموزش و پرورش و اهمیت دادن به پرورش تفکر آن به عنوان تفکر انسان ساز، زمینه را برای ساختار شکنی موجود و تغییر بسیاری از نگرش‌ها مهیا می‌سازد؛ تغییراتی از این قبیل که

۱. رقابت تنگاتنگ موسسات آموزشی در پذیرش دانش‌آموزان نخبه، دانش‌آموزانی که به لحاظ وراثت‌های ژنتیکی، قوی‌تر جلوه می‌نمایند و به تبع آن ارزش‌گذاری دانش‌آموزان بر مبنای قوت‌ها و ضعف‌های ذهنی عملاً بی‌معنا می‌شود؛ چرا که تعقل بارورکننده‌ی عمل صالح، علی‌رغم بهره‌وری از معرفت و یقین ذهنی، فارغ از قوت و ضعف مغز انسان، وابسته به سلامت و بیماری قلب اوست.

۲. مسئولان را به تأمل در تغییر سبک آموزشی کلاس‌محور و کتاب‌مدار سوق می‌دهد؛ چرا که این سبک آموزش به شرط صحت اجرایش، زمینه‌ساز معرفت صحیح است و این معرفت بدون در نظر گرفتن آموزش‌ها و تمهیدات لازم، نمی‌تواند سلامت قلب را به منظور بهره‌وری از نورانیت عقل تضمین نماید و حال آنکه بی‌بهره مانده از نورانیت عقل، محرومیت از عمل صالحیست که همه‌ی متصدیان امر تربیت اسلامی، همواره در پی آنند.

پیشنهاد به پژوهشگران

انجام یک تحقیق جامع، از این نظر که چگونه می‌توان در دوران ابتدایی بالاخص در ۹ تا ۱۲ سالگی، دانش‌آموزان را با حقیقت تولد از ذهن و زنده شدن به قلب آگاه نمود و آن‌ها را به انجام مقدمات این عمل، ترغیب نمود.

ملاحظات اخلاقی

نویسندگان اصول اخلاقی را در تدوین مقاله رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تایید آن‌ها است.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در کلیه فرایندهای تدوین مقاله به طور مساوی مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان در این مقاله تعارض منافع وجود ندارد.

حامی مالی

این مقاله از هیچ نهاد مالی کمک‌های مالی دریافت نکرده است.

قدردانی

از استادان بزرگوار خودم، که با نظرات ارزنده‌اشان، مرا در انجام این پژوهش یاری نمودند، نهایت تقدیر و تشکر را دارم.

منابع

قرآن کریم

اسماعیل زاده قندهاری، ثمانه (۱۳۹۴). بررسی مؤلفه‌های روانشناسی مثبت‌نگر در مثنوی معنوی مولوی بر اساس نظریه مارتین سلیگمن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد.

امرسون، رالف والدو (۱۳۹۹). طبیعت. ترجمه مرضیه خسروی. تهران: نشر روزگار نو.

اوتینگن، گابریله (۱۳۹۸). مثبت فکر نکنید (بصیرت‌هایی از دانش جدید انگیزش). ترجمه حسین رحمانی. تهران: ترجمان علوم انسانی.

رشیدزاده، عبدالله، بدری گرگری، رحیم، واحدی، شهرام (۱۳۹۷). تاثیر آموزش مهارت‌های مثبت‌اندیشی با تکیه بر منابع معنوی و اعتقادات دینی اسلامی در تاب‌آوری و بهزیستی روان‌شناختی مادران دارای فرزند اوتیسم. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۳(۲)، ۸۶-۵۹. <http://dx.doi.org/10.29252/qaie.3.2.59>

ریاحی، پری (۱۳۸۴). عقل از دیدگاه مولانا، تهران: مؤسسه حکمت و فلسفه ایران.

سیاح‌زاده، مهدی (۱۳۹۲). و چنین گفت مولوی (نگرشی دیگر بر مثنوی معنوی). تهران: انتشارات مهراندیش.

شاه نظری، علی، طاهرهدایتی، نسرین (۱۴۰۳). الگوی تربیت اخلاق فردی و اجتماعی زمینه‌ساز ظهور (الگوی تعالی انسان). مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۹(۱)، ۱۰۴-۸۱. <http://dx.doi.org/10.61186/qaie.9.1.4>

شهبازی، پرویز (۱۴۰۰). گنج حضور (جلد ۱ و ۲). تهران: انتشارات زرکوب.

صالحی، هاجر، کجباف، محمدباقر، قمرانی، امیر (۱۴۰۴). طراحی و اعتبارسنجی الگوی تحمل‌پریشانی بر اساس آموزه‌های دین اسلام. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۰(۱)، ۹۰-۶۹. <http://dx.doi.org/10.61882/qaie.10.1.6>

فرامرزی قراملکی، احد (۱۳۷۸). روش‌شناسی مطالعات دینی. مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

فرمehنی فراهانی، محسن، فروزش، سینا، و مشمول حاجی آقا، محمدرضا (۱۳۹۸). تبیین نابخورداری‌های معنوی (بر گرفته از آموزه‌های تربیت عرفانی اسلامی) در تربیت و مواجهه با نیازمندی‌های مولانا در راستای تحقق حیات طیبه. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۴(۳)، ۱۷۸-۱۴۳. <https://doi.org/10.29252/qaie.4.3.143>

فلیک، اووه (۱۳۸۵). درآمدی بر پژوهش‌های کیفی در علوم انسانی. ترجمه عبدالرسول جمشیدیان، علی سیادت، رضا علی نوری. قم: سما قلم.

گل‌بابایی، تمنا (۱۳۹۲). بررسی نمودهای مثبت‌اندیشی در مثنوی معنوی مولوی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی.

مرادی، اعظم، جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره، شعبانی ورکی، بختیار، غفاری، ابوالفضل (۱۴۰۴). دیگرگزینی تامس نیگل: بدیلی بر بهره‌برداری غیراخلاقی گفتمان مثبت‌اندیشی از سوژه خودکار آفرین نئولیبرال. تأملات اخلاقی، ۶(۱)، ۲۸-۵. <https://doi.org/10.30470/er.2024.2024530.1309>

مصفا، محمدجعفر (۱۳۹۳). با پیر بلخ. تهران: نفس.

مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد (۱۳۹۹). دیوان شمس تبریزی. مشهد: مهر سینا.

مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد (۱۴۰۰). فیه ما فیه. تهران: تیرگان.

مولوی، جلال الدین محمد (۱۳۹۴). مثنوی معنوی. نیکلسون، رینولد آ لین نسخه تصحیح شده. قم: مصطفی.

References

- Binkley, S. (2011). Psychological life as enterprise: social practice and the government of neo-liberal interiority. *History of the Human Sciences*, 24(3), 83-102. <https://doi.org/10.1177/0952695111412877>
- De La Fabián, R., & Stecher, A. (2015). Positive psychology's promise of happiness: A new form of human capital in contemporary neoliberal governmentality", *Theory & Psychology*, 27(5), 600-621. <https://doi.org/10.1177/0959354317718970>
- Díaz, E. C., & González, J. C. S. (2012). The roots of positive Psychology, *Papeles del psicólogo*, 33(3), 172-182. <http://www.papelesdelpsicologo.es>
- Eherenreich, B. (2010). *Smile or die: how positive thinking fooled America & the world*, London: Granta books.
- Emerson, R. W. (2017). Nature. trans. Marzia Khosravi. Tehran: *Rozegar No.* [In Persian].
- Esmailzadeh GHandahari, S. (2015). Investigating the components of positive psychology in Malawi's spiritual masnav based on Martin Seligman's theory. Master's thesis. Ferdowsi University of Mashhad. *Faculty of Educational Sciences and Psychology*. [In Persian].
- Faramarz Qaramelki, A. (1999). Methodology of religious studies. Mashhad: *Razavi University of Islamic Sciences*. [In Persian].
- Farmahini farahani, M., Foroozesh, S., Mashmool hajiagha, M. (2019). Explanation of spiritual deprivations (on the basis of Islamic mystical teachings) in training students and meeting their needs from Rumi's viewpoint to the realization of Hayat-e Tayyebeh, *Applied Issues in Islamic Education*, 4(3), 143-178. <https://doi.org/10.29252/qaiie.4.3.143>. [In Persian].
- Flick, U. (2006). An introduction to qualitative research. Trans. Abdul Rasul Gamshidiyan, Ali Seyyadat, Reza Ali Nowrozi. Qom: *Samaa Qalm*. [In Persian].
- Foucault, M. (2010), *The birth of biopolitics: lectures at the Collège de France, 1978-1979*, trans. Graham Burchell. Basingstoke: *Palgrave Macmillan*.
- Gol Babaei, T. (2013). Examining the manifestations of positive thinking in Mawlawi's Masnavi. Master's thesis. Allameh Tabatabai University. *Faculty of Persian literature and foreign languages*. [In Persian].
- McDonald, M., & O'Callaghan, J. (2008). Positive psychology: A Foucauldian critique. *The humanistic psychologist*, 36(2), 127-141. <https://doi.org/10.1080/08873260802111119>
- Moradi, A., Javidi Kalate Jafarabadi, T., Shabani Varki, B., & Ghaffari, A. (2024). Thomas Nigel's altruism: an alternative to the unethical exploitation of discourse of positive thinking from the subject of the self-entrepreneur of neoliberal, *Moral considerations*. 6(1), 5-28. <https://doi.org/10.30470/er.2024.2024530.1309>. [In Persian].
- Mowlavi, J. M. (2014). *Spiritual masnavi*. Nicholson, Reynold Allyn Revised Edition. Qom: *Mustafa*. [In Persian].
- Mowlavi, J. M. B. M. (2019). *Diwan Shams Tabrizi*. Mashhad: *Mehr Sina*. [In Persian].
- Mowlavi, J. M. B. M. (2021). *Mysticism*. Tehran: *Tirgan*. [In Persian].
- Oettingen, G. (2023). Rethinking positive thinking: inside the new science of motivation. trans. Bahare Rostami. Tehran: *Aseman Nilgon*. [In Persian].

- Rashidzadeh, A., Badri Gargari, R., Vahedi, S. (2018). The Effects of Positive Thinking Skills Training Based on Islamic Teachings and Beliefs on Resilience and Psychological Well-Being of Mothers with Autistic Children, *Applied Issues in Islamic Education*, 3(2), 59-86. <http://dx.doi.org/10.29252/qaie.3.2.59>. [In Persian].
- Riahi, P. (2005). Intellect and reason in rumi. Tehran: *Iranian Institute of Philosophy and Wisdom Research*. [In Persian].
- Robbins, B. D. (2015). Building bridges between humanistic and positive Psychology, *Positive psychology in practice: Promoting human flourishing in work, health, education, and everyday life*, 31-46. <https://doi.org/10.1002/9781118996874.ch3>
- Salehi, H., Kajbaf, M. B., & Gamrani, A. (2025). The Design and Validation of a Distrees Tolerance Model Based on Islamic Teachings, *Applied Issues in Islamic Education*, 10(1), 69-90. <http://dx.doi.org/10.61882/qaie.10.1.6>. [In Persian].
- Sayyahzideh, M. (2013). And that's what Molavi said, another view on Masnawi meaning. Tehran: *Mehr Andish Publications*. [In Persian].
- Seligman, M.E.P. (2011). Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being. New York, NY: *Atria Paperback*.
- Shahbazi, P. (2022). The treasure of presence. Tehran: *Zarkob Publications*. [In Persian].
- Shahnazari, A., Taherhedayati, N. (2024). The Model of Individual and Social Moral Training that is the Basis for the Emergence (Model of Human Excellence), *Applied Issues in Islamic Education*, 9(1), 81-104. <http://dx.doi.org/10.61186/qaie.9.1.4>. [In Persian].
- Wright, C. (2013). Against flourishing: Wellbeing as biopolitics, and the psychoanalytic Alternative, *Health, Culture and Society*, 5(1), 20-35. <https://doi.org/10.5195/hcs.2013.151>